

Weg uit de USSR

Dato Turashvili

Weg uit de USSR

ROMAN

Vertaling
Ingrid Degraeve

Cossee
Amsterdam

Oorspronkelijke titel *Djinsebis taoba*
© 2008 Dato Turashvili
en Bakur Sulakauri Publishing, Tbilisi, Georgië
Nederlandse vertaling uit het Georgisch © 2013 Ingrid Degraeve
en Uitgeverij Cossee bv, Amsterdam
Omslagillustratie Plain Picture
Boekomslag Marry van Baar
Foto auteur privécollectie
Typografie binnenwerk Adriaan de Jonge
Druk Ten Brink, Meppel

ISBN 978 90 5936 392 2 | NUR 302

'Deze blauwe dagen en deze zon uit mijn kindertijd...'
*Afkomstig uit het laatste gedicht dat Antonio Machado
schreef voor zijn overlijden.*

VOORWOORD

Op 18 november 1983 probeerden zeven jonge Georgiërs een vliegtuig te kapen. Ze droomden van leven in een vrij land, van vluchten uit het door de USSR bezette socialistische Georgië. Onder de kapers bevonden zich twee artsen, kunstenaars, een acteur – kinderen van de culturele elite, die geen ruimte meer zagen voor hun dromen in hun vaderland.

Hoewel het Sovjetbestuur de media bespeelde om de kapers vooral af te schilderen als koelbloedige criminelen, kwam de kaping waarschijnlijk eerder voort uit naïviteit. Het ongeloof van het Georgische volk dat volgde op de doodstraf die de kapers later kregen, getuigt daar eveneens van: sommige kwaden zijn nu eenmaal moeilijk voor te stellen.

Dato Turashvili schreef met *Weg uit de USSR* een boek dat massaal omarmd werd door jong en oud. Hij geeft de kapers hun stemmen terug, waar die eerder gesmoord werden door censuur en verdraaiing. Met in het hart van zijn vertelling de liefde tussen de acteur Gega en zijn vriendin Tina, blijken de harde criminelen heel gewone jongeren; ze lachen samen, drinken samen, onderhouden hechte banden van vriendschap en hopen samen op een betere toekomst.

Die hoop, zo blijkt uit het verhaal van Aeroflot-vlucht 6833, is hardnekkiger dan geweld kan tegengaan. Zelfs op de vooravond van zijn executie hoopt Gega nog dat

zijn terdoodveroordeling nog anders kan aflopen dan met zijn dood, en zelfs na de rekening gepresenteerd te krijgen voor de gebruikte kogels houdt zijn moeder nog een restje hoop: zolang ze haar zoon niet in zijn graf heeft zien liggen, is er nog een kans dat hij ergens in Siberië tewerkgesteld is.

Bijna dertig jaar na de mislukte kaping is het nog steeds moeilijk om te geloven hoe de Sovjets een einde maakten aan de situatie. De piloten gingen niet in op de eisen van de kapers en vlogen terug naar het vliegveld van Tbilisi. Na de landing werd het vliegtuig doorzeefd met kogels uit de machinegeweren van een klein legertje КГВ-agenten, waarbij meerdere passagiers en bemanningsleden overleden. In afwachting van speciale terroristische eenheden, overgevlogen uit Moskou, heeft het toestel daarna nog veertien uur aan de grond gestaan.

Bepaalde details uit de verschillende overleveringen van de gebeurtenissen maken het verhaal haast ongrijpbaar; kregen de piloten instructies van de dispatching, of was er al contact met militairen nog voordat de kapers in actie waren gekomen? Stuurde het Sovjetbestuur moedwillig aan op een bloedige afloop, om een hardvochtig voorbeeld te kunnen stellen in het executeren van Georgische jongeren? Wat is er precies gebeurd aan boord van het vliegtuig?

Turashvili toont ons hoe een dergelijke ramp onvermijdelijk lijkt tegen een achtergrond van repressie, verboden en beperking van basale rechten. Het showproces van de Sovjets en de buitenproportioneel zware straffen blijken niet alleen een indicatie van de erbarmelijke omstandigheden in het toenmalige Georgië, maar wijzen ook voorzichtig op een keerpunt in de geschiedenis. De kaping brengt veel teweeg onder de Georgiërs – hoewel

de meningen verdeeld zijn, klinken er voorzichtige stemmen van protest. Wanneer een vriend van Gega, die niets wist van de kaping, wordt ondervraagd in de kelders van de КГВ, beseft de ondervrager 'dat hij via deze vreemde, jonge Georgiër een gesprek voerde met een nieuwe generatie Georgiërs die niet langer gehoorzaam, conformistisch en onderdanig zou zijn'.

Die generatie heeft verliezen geleden in 1983, heeft dat eerder gedaan en zou dat later weer doen. Met *Weg uit de USSR* krijgt de Nederlandstalige lezer een unieke kijk in een andere wereld, een andere cultuur, een andere literatuur. Een blik in een land dat tegelijkertijd dichtbij en ver weg lijkt, en dat de littekens draagt van de worsteling met precies die gespletenheid tussen westerse idealen en communistische verboden, tussen verlangens naar vrijheid en onderdrukkende regimes.

De uitgever

INTRODUCTIE

Toen ik dit boek publiceerde, hield ik geen rekening met de eventuele relevantie ervan voor het politieke klimaat na de val van het communisme. Ik geloofde, vrij naïef, dat het Sovjetverleden van Georgië sinds het uiteenvallen van de USSR niets dan een bittere herinnering was. Ik had het fout. Het verleden blijkt je te kunnen achtervolgen, zeker wanneer je er zelf geen afstand van kunt nemen.

We hebben weliswaar afstand genomen van een land en van een tijd, maar we zijn er niet in geslaagd om onze mentaliteit mee te laten veranderen. Die is blijven hangen in de tijd van de Sovjet-Unie, ‘het imperium van het kwaad’, de superstaat die als eerste de kosmos veroverde maar er niet in slaagde een degelijke spijkerbroek te produceren – vandaar dat de staat zo ver ging om de productie ervan te verbieden.

De verboden spijkerbroeken oefenden grote aantrekkingskracht uit op de jongeren. Ze moesten en zouden jeans in hun bezit krijgen, hoe dan ook, en de smokkelhandel bloeide. Zo nu en dan dook er een echt Amerikaans exemplaar op in de stapels die vanuit de hele wereld verzameld werden, maar in die dagen werd elke spijkerbroek als Amerikaans beschouwd. Doordat de Sovjetpropaganda vooral gericht was tegen Amerikaanse waarden, ging de Sovjetmens geloven dat men gelukkig werd als spijkerbroeken volop beschikbaar waren.

Het omgekeerde leek waar te zijn: de Sovjetstaat ontzegde zijn burgers het recht op persoonlijk bezit. Geen spijkerbroeken, geen geluk. Je was eigenlijk pas vrij als je in je graf lag; pas dan werd je niet meer in je vrijheden beperkt door de autoriteiten. Omdat zelfs zij uiteindelijk een graf nodig zouden hebben, werd het recht daarop niemand ontzegd.

Tegen deze politieke achtergrond begon de Georgische mentaliteit te veranderen, te verslechteren vooral. Terwijl Georgische graven eeuwenlang eenvoudig en bescheiden waren geweest, begonnen mensen ze nu uitbundig te decoreren met marmeren banken en tafels, motorfietsen en zelfs auto's. De Georgiërs verzorgden en beschermden hun pronkstukken met overdreven ijver, alsof het woonhuizen betrof. De Sovjetautoriteiten lieten deze excentriciteiten oogluikend toe: de principes van het regime reikten niet tot de uithoek van Georgische begraafplaatsen.

Er werd meer respect betuigd aan de doden dan aan de levenden, zo bleek pijnlijk genoeg uit deze graven. Om er zeker van te zijn dat je een graf zou krijgen moest je wel een natuurlijke dood sterven. Als je werd geëxecuteerd voor een begane misdaad werd je wel begraven, maar niet in een graf. Sinds de jaren twintig hebben duizenden terdoodveroordeelden hun eeuwige rustplaats gevonden in ongemarkeerde vlaktes, overal in het land. Vaak wisten zelfs de grafdelvers die opdracht kregen een diep gat te graven – geen graf, maar een gat – later niet meer waar ze dat hadden gedaan. Er waren nauwelijks herkenbare oriëntatiepunten, en het werk werd veelal 's nachts verricht.

Des te mysterieuzer was het dat een van die grafdelvers, vijftien jaar na het graven, een dorre vlakte aan-

wees als de plek waar Gega Kobachidze begraven lag. Al die tijd had hij dat geheimgehouden, maar nu deelde hij zijn kennis met Gega's moeder. God weet hoeveel mensen er in de tussenliggende jaren bij haar hebben aangeklopt, fluisterend dat ze wisten waar Gega was, maar nu voelde ze dat ze niet werd voorgelogen.

Dat was onmogelijk, want over het gezicht van deze man hing een schaduw van pijn en herinneringen aan alles waarvan hij getuige was geweest. Natela Matsjavariani beseftte dat hij zelf in zekere zin al dood was en dus op de hoogte moest zijn van het lot van de andere doden. De moeder van Gega had al die jaren mensen geloofd die beweerden haar kind te kunnen opsporen. Ook diegenen van wie ze vermoedde dat ze in opdracht van de КГВ bij haar langskwamen. Ook diegenen die in ruil voor informatie een beloning vroegen en later niet kwamen opdagen op de afgesproken plaats in het station van Moskou of Leningrad. Dan zette ze de tocht naar Siberië of de noordelijke kampen in haar eentje voort.

De dood als waarheid aanvaarden is bijzonder moeilijk, zeker als het de dood van een kind betreft. De dood van een kind is onwerkelijk, en al helemaal wanneer een officiële doodverklaring uitblijft. Maar hoop kan niemand je ontzeggen en die kun je je hele leven koesteren. Hoop geeft je de kracht om te blijven zoeken naar je ter dood veroordeelde kind, dat mogelijk toch niet is doodgeschoten maar ergens in Siberië verblijft, in een verafgelegen kamp, weliswaar veroordeeld tot levenslang, maar levend en wel.

In de loop der jaren doken er altijd weer mensen op die beweerden dat ze Gega (of een van de anderen) in een gevangenenkamp gezien hadden, en keer op keer trokken de ouders er naartoe. Niet omdat ze geloofden

dat je in die vreselijke, oneindige Sovjet-Unie doodgeschoten kinderen kon terugvinden, maar om te voorkomen dat de hoop verloren zou gaan.

En toen de hoop uiteindelijk toch verloren was gegaan, dook de grafdelver op.

De ouders besloten dat ze liever de waarheid kenden, ook al was het de meest gevreesde waarheid, en dat ze wilden weten waar hun kinderen precies waren, ook al waren ze vermoord. Natela zag meteen dat deze man iets wist, in elk geval meer dan alle anderen die bij haar over de vloer waren geweest bij elkaar. Natela begreep ook meteen dat deze man hun hoop zou begraven.

Ze begonnen aan de tocht, een kleine groep. In het geheim, want de man die toentertijd secretaris van het Centraal Comité was, was nu de president (tijdens zijn doop door de patriarch naar de patroonheilige van het land Giorgi genoemd, in plaats van Edoeard). Uitgerkend hij zou kunnen vertellen waar, wie en hoe er precies was terechtgesteld, maar uitgerkend hij zweeg.

Het was koud, maar de vrouwen lieten zich nergens door afschrikken, niet door de kou en ook niet door de natte aarde waarin ze samen met de mannen aan het graven waren. Het regende. Af en toe klaarde het wat op, maar de aarde bleef modderig. Het gehijg van de zwoegende ouders verspreidde zich al snel over de onmetelijke vlakte.

Natela verbaasde zich over de precisie van de grafdelver. Ze probeerde zijn gezicht in haar geheugen op te slaan, maar dat was onmogelijk; de grafdelver had geen gezicht. De open vlakte was een onmetelijke, reusachtige begraafplaats, waar vroeger elke nacht lijken uit de stad werden begraven, lijken van mensen die gedurende tientallen jaren waren geëxecuteerd zonder dat de Sov-

jet-Unie hun identiteit bekendmaakte of voor een kist zorgde.

De verbazing was dan ook groot, ook bij de grafdelver, toen het kille metaal van zijn spade tegen een kist stootte. Pas op dat ogenblik herinnerde hij zich dat ze heel soms, bij wijze van uitzondering, terdoodveroordeelden in een kist in de grond lieten zakken. Nu herhaalde hij met hernieuwde moed de zin die het groepje hierheen geleid had: hij wist precies waar Gega Kobachidze begraven lag. De kist was van metaal en niet, zoals gebruikelijk was, van hout. Het geluid maakte Gega's vader Misja Kobachidze misselijk, zo misselijk dat de vrouwen hem water wilden geven, maar er was geen water. Er was zelfs geen dorp in de buurt. Sterker nog: plotseling wist niemand meer uit welke richting ze waren gekomen en waar de weg langs de vlakke naartoe liep. Toen ze uit Tbilisi kwamen, probeerde ieder voor zich de weg te onthouden, maar zodra ze het metalen geluid van de doods-kist hoorden verdween die weg in het niets en kwamen ze terecht in een onbekende stad, een stad die hier al sinds 1921 lag, helemaal niet zo ver weg van Tbilisi. Dit was een ondergrondse stad die overdekt was met veldbloemen en aan de onderkant de recente twintigste-eeuwse geschiedenis van Tbilisi en van Georgië verborg. Vele dissidenten belandden rechtstreeks in deze ondergrondse wereld. Hier werden de mensen begraven die zelfs toen ze nog leefden geen water kregen van de overheid. Niemand begreep dan ook waar de grafdelver water vandaan haalde voor Misja Kobachidze. Nog een paar minuten en de kist zou worden geopend. Hoe vaak hadden de ouders van Gega Kobachidze in gedachten dat moment al niet beleefd? Het waren uiteindelijk anderen die de kist openmaakten. Natia Megrelisvili her-